

Trenbideko langileen depurazioa Gerra Zibilean eta frankismoan: Tuteraren eta Sakanako haranaren (Nafarroa) konparaketaren bidezko lehen hurbilketa*

AITOR CARRILLO PÉREZ

(Universidad Pública de Navarra / Nafarroako Unibertsitate Publikoa)
[carrillo.133014@e.unavarra.es • <https://orcid.org/0009-0009-8450-6525>]

Sarrera¹

«Hay que sembrar el terror [...], hay que dejar sensación de dominio eliminando sin escrúpulos ni vacilación a todos los que no piensen como nosotros» (EMILIO MOLA, 19 de julio de 1936)

Esaldi hau, 1936ko apirilekoa, Emilio Mola jeneralarena da. Molak ezin argiago utzi zituen hiru hilabete eskasetan altxatuko ziren kolpisten asmoak: Estatu Berriaren sorkuntzan oztopo bat suposa zezaketen pertsona guztiak suntsitzea, bai metaforikoki bat literalki. Hori dela eta, Estatu kolpistaren errepresio makineriak depurazio prozesu ugari abiatu egin zituen, bai Espainiako Gerra Zibilak iraun bitartean bai berehalako gerraostean. Funtzionarioengana, bereziki maisuengana, enpresa publikoetako langileengana eta trenbideko enpresetako langileengana bideratuak zeuden. Prozesu hauen helburua langileen ekintza soziopolitikoak ezagutzea zen, gerra aurretik, bitartean edo ostean, honen arabera langileak berronartzeko edo berrezartzeko,² zigorrarekin edo zigorrik gabe, edo kanporatzeko. Honetarako, Tuterako eta Sakanako haraneko tren-geltokietako langileen 176 depurazio espedienteak ikertuko ditugu, *Compañía de Caminos de Hierro del Norte de España* enpresak, 1941etik RENFEk, bideratuak. 1936-1942 bitartekoak dira ikertutako dokumentuak, bereziki 1939-1942 bitartekoak.

Trenbide depurazioaren aspektu asko oraindik ezezagunak dira guretzat. 2015etik aurrera, Francisco Polo Murielek bere doktoretza tesia defendatu zuenean, garapen handiak eman dira, hein batean dokumentazioa irisgarriagoa delako, baina urte hartara arte ikerketak oso mugatuak izan ziren. Gutxienez, kazetarien (Núñez Díaz-Balart, Martínez de las Heras, & Cal Martínez, 1997), Asturiaseko meatzarien (García Piñeiro, 1989), Bartzelonako portuko estibatzaileekin (Ibarz Gelabert, 2004) edo Bizkaiko funtzionarioekin (Ipiña, 2017a; 2017b; 2017c) alderatuta, eta bereziki maisu (Berruezo Albéniz, Casanova Landívar, & Ema Fernández, 2020) zein funtzionarioen (Cuesta, 2009) depurazioekin konparatzen badugu.³ Errepresio frankistaren ikerketak azken urteetan aurrerapen itzelak izan baditu ere (Polo

* [Enviado 2023-08-28 • Aceptado 2023-11-10] • DOI: <https://doi.org/10.58504/rgu.37.9>

Muriel, 2012, 2019; Muñoz Rubio, 2011; Oviedo Silva, 2021), trenbideko langileen hainbat aspektuk ikerketa eskasak jaso dituzte, ogibidearen profil sozial eta profesionala bezala (Polo Muriel, 2015, or. 15-20).

Lan honetan, depurazioak zer ziren azalduko dugu, eta zonaldeen arabera analisiak eman dizkigun berronartzeen, berrezartzeen, isunen eta kanporaketan kopuruak alderatuko ditugu. Trenbideko langileek pairatutako beste errepresio formetan arreta jarriko dugu ere, eta militantzia ezaguna izateak gertakari errepresiboen⁴ pairaketarekin, bai ogibidearekin zerikusi zuzenik ez zutenekin bai depurazio prozesuen ondorioz ezarritako zigorrekin, zuen erlazio zuzena. Sakanako haraneko udal batzuen eta besteen artean alde itzelak daudenez, gure analisisa Mirari Arangurenekin Olaztin egindakoarekin osatuko dugu. Honek Sakanako harana landa Sakanan eta industrializatutako Sakanan (Olazti) bereiztera eramango gaitu, geroago Tuterarekin alderatzeko. Ikerketa hau Tuterako geltokiko, alde batetik, eta Sakanako haraneko geltokietako, bestetik, depurazio espedienteen ikerketaren bidez garatuko da, Salamancako Centro Documental de la Memoria Histórica-k (CDMH) gordeak, baina NOHDFarekin sinatutako akordio baten pean, dokumentuen digitalizatutako kopia bat Funtsaren baliabideen parte da.

1. Nafarroa eta haren burdinbidea

1.1. Tuteran eta Sakanako harana 1936 aurretik

Hasierako orrialdeetan *Navarra 1936. De la esperanza al terror* liburuak azaldu bezala, Gerra Zibilaren aurreko urteetan Nafarroa landa probintzia zen nagusi. 1930ean, 345 883 biztanle zituen, 42 259 hiriburuan. Populazio aktiboaren %64ak nekazaritzan lan egiten zuen, baina lurren banaketa ez-bidezkoak hau esku gutxi batzuetan metatzea ekarri zuen: lurraren %13a jabe txikiena zen, %30,6a jabe ertainena, eta %56,4a jabe handiena. Politikari dagokionez, Nafarroan boto gehienak Eskuineko Blokearentzat ziren, tradizionalistak eta monarkiko kontserbadoreak barne hartzen zituen; 1931an, Koalizio Errepublikano-Sozialistak gutxiengo gordetako bi eserlekuak (guztira zazpi ziren) baino ez zituzten lortu. 1933an eta 1936an, ezta bakar bat ere. Azken hauetan, Fronte Popularrak botoen %21,7a lortu zuen, nahiz eta bere indarra oso ezberdina izan erresuma zaharraren zonaldeen arabera (AKT, 2018, or. 26, 31, or. 38-39). Ezkerreko indarren gotorleku nagusiak Erribera, Tafallako Merindadea, Altsasu, Olazti, Esa, Erronkaribarra eta Zaraitzu ibarra ziren. 1936an, Tuteran, Fronte Popularrak 2769 boto jaso zituzten, eta Eskuineko Blokeak 2574; Esan, ezkerreko indarrek 92, eta eskuinekoek 56; Sartagudan, ezkerrekoek 351, eta eskuinekoek 166 (García Umbón, 2005, or. 247-249, Mañas Leache & Urabayen Mihura, 1998, or. 252-257). NOHDFak (Majuelo & al. 2021, or. 21-22, 27) eta Mikelarenak⁵ (Mikelarena, 2015, or. 23-37) frogatu dutenez, toki horiek jaso zuten errepresiorik bortitzena Estatu-kolpea eman zenean eta altxatuek lurraldearen kontrola lortu zutenean. Nafarroan, kolpeari karlistek babestutako altxamendu herrikoi batek jarraitu zion, probintziako eta Eskuineko

Blokearen indar nagusia baitziren. Hortaz, Nafarroan erresistentzia ezinezkoa izan zen, baina honek ez zuen eragotzi errepresio krudel eta hedatua ematea, Estatu osoko bortitzena (Mikelarena, 2015, or. 20-30). NOHDFak 3.07 heriotza kuantifikatu ditu: 2934 erailketa, 448 heriotza gatibuean eta 125 beste testuinguru errepresiboetan (Majuelo & al. 2021, or. 10); Altaffaylla Kultur Taldeak, berri, 3275 erailketa, eta tratu txarren ondorioz hildako beste 359 pertsona (AKT, 2018, or. 56).

1930ean, Tuterak 11.248 biztanle zituen. 1933koak salbu, zentro-ezkerrak eta ezkerrek hauteskunde guztiak irabazi zituzten, eta 1936an Tuteran izan zen Fronte Popularraren garaipena ikusi zuen Nafarroako hiri bakarra. Hiria egitura soziala eta historia ezagututa, ez da batere arraroa, hamarkadetan zehar korronte soziopolitiko demokratiko eta liberal bat garatuz joan baitzen (AKT, 2018, or. 594; García Umbón, 1989, or. 223-226). Sakanako haraneko egoera soziala eta politikoa, aldiz, guztiz ezberdina zen. 18 udalek, gaur egun 14k, osatzen zuten, haien artean Irurtzun nagusia izanez. 1930an 1245 biztanle zituen herri honetan, jeltzaleek 1936ko hauteskunde orokorrak irabazi zituzten 108 boto lortuz, eskuinen 87ekin eta ezkerren 86ekin alderatuz. Uharte-Arakilek, aldiz, 775 biztanle zituen 1930ean. 1931n, ezkerrek 119 boto lortu zituzten, eta eskuinek 64. Arbizu, Arruazu eta Lakuntzan, haien 1900 biztanleen gehiengoak nekazariak ziren, eta karlismoa zen nagusi, 1931ko udal hauteskundeetan espainiar eskuinek zinegotzi guztiak lortzera iritsiz. EAJ ere indartsua zen han, bereziki Arbizun, 1936an 127 boto lortu baitzituen, guztien herena. Etxarri-Aranatzek 1500 biztanle inguru zituen 1930ean, eta eskuineko indarrek zuten indarririk handiena: 1931ko udal hauteskundeetan, 313 bototik 232 lortu zituzten. 1930ean ere, Urdiain, Bakaiku eta Iturmendiren artean 1200 pertsona inguru bizi ziren. Hiru herri hauetan, 1931ko ekainean ezkerreko indarrek botoen %89,31a lortu zuten, baina 1936an eskuinekoek boto gutxirengatik irabazi zuten. Ziordiak 500 biztanle inguru zituen 1930ean, eta langile kontzientzia zahar eta garrantzitsuko herria zenez, ezkerreko indarrek alde handiarekin irabazi zituzten hauteskunde guztiak (AKT, 2018, or. 117-119, 198-201, 205-206, 210-211, 213). Laburki esatearren, 30eko hamarkadako Sakanako haranean alde handiak zeuden herrien arabera, ezkerrek edo eskuinak momentuaren arabera nagusi izanez, eta jeltzaleek garrantzia handia edukiz ere.

Sakanako haraneko udal industrialek, Altsasuk eta Olaztik, beste logika batzuen arabera funtzionatzen zuten, gerran haren biztanleek izandako portaeran eta haien depurazio espedienteen emaitzetan ikusgarri dena. 1930ean, Olaztik 1747 biztanle zituen, eta industrializazio azkarra izan zuen komunikazio eta merkataritza-bideei esker. Bi enpresa ziren nagusi: Sociedad de Socorros Mutuos Cementos Portland, 1000 pertsona enplegatzen zituen zementu fabrikazio enpresa, eta Echávarri zerratokia, 150 pertsona enplegatzen zituena. 1931eko ekaineko hauteskunde legegileetan, ezkerrek botoen %80a lortu zuten, baina 1936an, eskuinek hauteskunde orokorrak irabazi zituzten 407 botorekin, nahiz eta ezkerrek 354 lortu (AKT, 2018,

or. 205-206; Mañas Leache & Urabayen Mihura, 1998, or. 257). Altsasu, Olazti bezala, Nafarroako lehen herri industrialetako eta langile mugimenduaren lehen erdiguneetako bat izan zen. Trenbide-lotune garrantzitsua zen, tren-geltokiak 178 langile baitzituen 3340 biztanleko herri batean. Esanguratsua ziren Gipuzkoako mugarekiko hurbiltasuna eta zementu zein galdaketa enpresak. Altsasuko CNTak 100 kide zituen, Iruñak bezain beste; 1934ko maiatzaren lehen emandako mitinean, Santiago Carrillok tokiko UGTk 600 kide zituela esan zuen. Langile erakundeen indarrarengatik, 1934ko urriko manifestaldiak oihartzun handia izan zuten herri hauetan. 1936ko hauteskunde orokorretan, ezkerrek 902 boto lortu zituzten, eskuinen 480ak baino askoz gehiago. 1936ko uztaileko Estatu-kolpea eman zenean, langile-erakundeen indarrak Altsasu kolpisten helburu militar bihurtu zuen (AKT, 2018, or. 188-189; Mañas Leache & Urabayen Mihura, 1998, or. 256). Laburtuz, ezkerren oso aldekoak ziren bi udal ditugu hauek, 1936an Olaztik aldaketa izanagatik ere.

1.2. 1936 aurreko burdinbide sektorearen hedapena, grebak eta errepresioa

Burdinbide lerroen eraikuntza prozesua hasi zenean, XIX. mendearen erdialdean, penintsularen erliebeak haren eraikuntza zaildu zuen. Bideak egoera txarrean egoteak eta nabigazio kabotaia nahikoa ez izateak ere ez ziren batere lagungarriak izan. Beste europar Estatuaren garapen berbera izan ez zuen arren, trenbideak Estatu espainiarraren garraio sisteman berrikuntza handia suposatu zuen (Bel, 2011; Gómez Mendoza, 1989). Bi trenbide enpresa nagusi zeuden: alde batetik, *Compañía de Caminos de Hierro del Norte de España*, 1935ean 3814 kilometro trenbide kudeatzen eta 41 035 langile enplegatzen zituen. Bestetik, *Compañía de Ferrocarriles de Madrid, Zaragoza y Alicante* (MZA). Nafarroan, Norte enpresak 223 kilometro kudeatzen zituen, eta 1252 langile enplegatu. Probintziako geltoki nagusiak Iruña (296 langile), Castejón (262 langile), Altsasu (178 langile) eta Tuteran (91 langile) ziren, bigarrena eta hirugarrena trenbide-lotuneak zirelarik (Ministerio de Obras Públicas, 1940, or. 136-137; Polo Muriel, 2015, or. 37-39, 415-416).

Trenbidearen sektorea bereziki aktiboa zen lan aldarrikapenei dagokionez. Lan-baldintzetan eta soldatetan hobekuntzak lortzeko saiakerai enpresen zailtasun finantzarioak gehitzen ziren, Gerra Handiak areagotuak. Honek etengabeko gatazkak sortu zituen patronalaren eta sindikatuen artean. Langileak grebez baliatu ziren haien aldarrikapenak entzunarazteko, patronalak langile gatazkatsueneguz desegiteko kaleratzeaz baliatzen zen bitartean. Horrela jokatu zuen 1912ko, 1917ko eta 1934ko greben ostean. Grebak bukatzean, patronalak hauetan parte hartu zuten langileak kanporatzen ohi zituen. Adibide bat jartzearen, 1917ko abuztuko grebaren ostean, Norte enpresako 31 000 bat langileetatik 4123 kanporatuak izan ziren (Plaza, 2016, or. 25-32). Honek trenbideko langileen depurazio prozesuak Gerra Zibila baino askoz lehenagotik eman zirela frogatzen du, gerran eskala askoz handiagoa eta denboran luzeagoa izan zituzten arren. Aldi berean, espediente hauek

oso erabilgarriak izan ziren militar kolpistentzat eta erakunde frankistentzat. Gerra aurreko greba mugimenduetan edo jarduera sindikaletan parte hartzea zigorrak proposatzeko argudio nagusietako bat izan zen ere.

2. Burdinbideko depurazioen oinarri legala

Depurazio profesionalak ez ziren gai batere berria, Fernando VII.aren eta Isabel II.aren erregealdietan ematen hasi baitziren. Halaber, kolpistek eta hauek ezarritako agintaritzek Gerra Zibilean eta gerraostean zehar orokortu zituzten. Armada altxatuak lurraldeak okupatu ahala, administrazio berriak errepresio sistematikoa abiatu zuen, Estatu Berriaren sorkuntza oztopatu zezaketen elementu guztiak suntsitzeko. Horretarako, gobernu-organoen, funtzionarioen eta enpresa kontzesiogileen, haien artean trenbide enpresen, garbiketa politikoa hasi zen. Errepresio ekonomiko zein soziolaboral hau agintari kolpistek abiatutako errepresio fisiko, moral, ekonomiko eta kulturalaren barnean sartzen da, gizartea menperatzeko eta garaituak umiliatzeko baliabideen etengabeko erabiltzean oinarritua (De Pablo Lobo, 2007, or. 204-206; Molinero & Ysàs, 1993, or. 33-38; Rodrigo Sánchez, 2001, or. 151-154).

Uztaileko 18ko Estatu-kolpea eman eta aste eskasera, Burgosen agintari kolpistek Espainiako Defentsa Nazionalerako Batzordea sortu zuten,⁶ kolpeak arrakasta izandako lurraldeak kontrolatzeko (Graham, 2005; Pino Abad, 2005, or. 377-378). Norte Konpainiak kudeatutako 3656 kilometroetatik 1655, % 41a, altxatuen menpe gelditu ziren. Uztailearen 28an, Batzordeak Gerra Egoeraren deklarazio-bandoa argitaratu zuen.⁷ 1936ko abuztuaren 13an, Batzordeak trenbideko langileen mobilizazio orokorra agindu zuen.⁸ Abuztuaren 19ko dekretuaren bidez,⁹ altxatuen menpeko trenbideak aginte militarren kontrolpean gelditu ziren. Depurazio prozesuaren lehen oinarri legala 108. dekretuarekin eman zen.¹⁰ Honek Estatu Berriaren izaera baztertzailea xakitu zuen (Alejandre García, 2008, or. 19-20). *108/1936 Dekretua funtzionarioen eta langile publikoen depuraziorako*, alde batetik, eta kolpisten etsaiek hartutako erantzukizun politikoak isun ekonomiko batekin zigortzeko, bestetik, abiapuntua izan zen (Álvaro Dueñas, 2006, or. 65). Bere lehenengo artikulua legez kanpo izendatzen zituen Fronte Popularraren kide edo honekin elkarlanean aritutako alderdi eta erakunde politiko zein sozialak. Hirugarren artikulua, aldiz, hurrengoa zioen:

«Los funcionarios públicos y los de empresas subvencionadas por el Estado, la provincia o el municipio o concesionarias de servicios públicos, podrán ser corregidos, suspendidos y destituidos de los cargos que desempeñen cuando aconsejen tales medidas sus actuaciones antipatrióticas o contrarias al movimiento nacional».

Dekretu hau 1936ko abenduaren 5eko Lege-Dekretuak berretsi zuen,¹¹ bilatzen zituen helburuak oso garbi islatuz:

«La Junta Técnica del Estado y demás organismos [...], dispondrán la separación definitiva del servicio de toda clase de empleados, que por su conducta anterior o posterior al Movimiento Nacional, se consideren contrarios a éste [...]. Las empresas concesionarias de servicios públicos

o Monopolios, separarán de sus puestos [...] a todo empleado que se considere incompatible, opuesto o peligroso para el Movimiento Nacional».

Bi dekretu hauek burdinbideko langileen aurkako lehen neurri errepresiboen erakundetzea suposatu zuten. Haien promulgazioak txostenen egitea bultzatu zuten, langileen kokapen politikoa eta ideologikoa ezagutzeko aukera eman zuena. Armada frankistak Bartzelona okupatu ostean, errepresioa behin-betiko erakundetu zuten bi lege argitaratu ziren: lehenengoa, Ardura Politikoei Buruzko 1939ko otsailaren 9ko Legea,¹² erretroaktiboa, 1934ko urriko 1aren eta 1936ko uztailaren 18aren artean «ordena apurtzea» ekarri zuten gertakariak epaitzeko. Bigarrena, funtzionario publikoen depurazioarentzako arauak finkatzen dituen 1939ko otsaileko 10eko Legea izan zen.¹³ Kataluniako okupazioaren ostean onartutako lege hauek, baita beste batzuek ere, «kanpamentu» Estatutik «Estatu Berri» frankistara igarotzeko bidearen hasiera suposatu zuten (Tusell, 1988). Normaltasun administratiboa berrezartzeko eta diktaduraren babesle ez ziren funtzionarioak depuratzeko helburua zuten lege hauek. Horretarako, ministeritza guztiek gerra bitartean haien funtzionarioek izandako portaera ikertu behar zuten. Otsailaren 10eko Legea burdinbidearen sektorerara hedatu zen otsailaren 27ko Dekretuaren ostean;¹⁴ orain, depurazio prozesua enpresen beren ardura zen, honetarako epaitegiak sortu behar zituztenak. Armadaren Ministeritzak atal bakoitzeko instruktore bat edo gehiago izendatu zituen, trenbideko langileen jokabidea ikertzeko ardura izango zutenak. Halere, 1939ko irailaren 1eko Dekretua arte,¹⁵ prozeduraren kontrola Trenbideen Batzorde Militarren burutzatik igaro behar izan zuen; honek agindu bezala,

«la depuración de personal ferroviario (sic) de las Compañías se hará exclusivamente por sus respectivos Consejos directivos con el concurso del personal de su confianza [...], siguiendo normas análogas a las preceptuadas por la Ley de diez de febrero de mil novecientos treinta y nueve para la depuración de los funcionarios civiles».

Enpresa epaitegi hauetara bideratutako langile guztiak bere aurreko ogibideetatik bereiztuta izan ziren, erregimen frankistaren eta trenbide enpresen makineria administratibo guztia langile hauek depurazioaren zerbitzura jarri zen eta (Polo Muriel, 2015, or. 83-91, 177-189).

1939ko abenduaren 1ean, zigor eskala berri bat onartu zen, Norte Konpainian depurazioa benetan hasiz. Aurreko zigorrak zazpi ziren: idatzizko zentsura; enplegu eta soldaten etenaldia; tokiz edo zerbitzuz aldatzea; ohartarazpena; denbora jakin baterako maila-igoerak etetea edo atzeratzea; kategoria edo soldata jaistea; zerbitzuztik kentzea. Zigor hauek, kanporaketa salbu, metagarriak ziren, eta beste zigor osagarri batzuk zekartzaten. Zazpi zigor hauei beste hiru gehitu zitzaizkien: nahitaezko erretiroa; kargutik kentzea, eskubide pasiboak galdu gabe; eta kargutik kentzea, eskubide guztiak galduz. Hauekin batera, beste zigor osagarriak onartu ziren, metagarriak ere. Depurazio prozesuak 110 000 pertsona ingururi eragin zien, nahiz eta guztiek fase guztietatik igaro behar izan ez zuten (Muñoz Rubio, 1995). Lehenengo bahetze bat egin ahal izan zen poliziaren, Goardia Zibilaren, udalen eta informa-

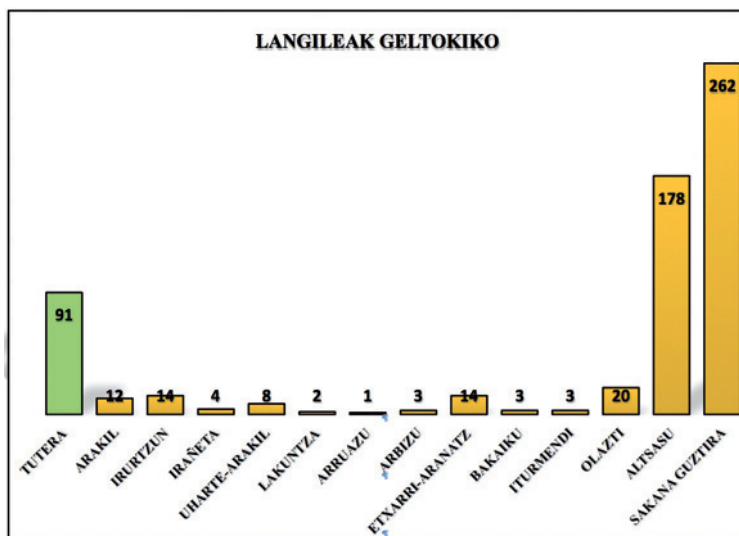
tzaileen sare hedatu bati esker, erregimen frankistaren alde zeuden burdinbideko langileek osatua. Honetaz gain, trenbideko langileen espedienteen barnean zeuden galdetegietan, haien kideak zelatatzeraz animatzen zituen atalak zeuden. 1939ko abuztuaren 10ean, Funtzionario Publikoen Legearen instrukzio gehigarriak onartu zituen enpresak. Trenbideen Batzorde Militarrek bulego bat sortu zuen, 30 bat agentek osatua, 12 enpresa epaitegiak laguntzeko. Epaitegi bakoitzak epaile bat, bi idazkari eta langile gehigarriak zituen, 38 501 langileren, 1936ko datuen arabera, etorkizun profesionala eta patua 80 bat pertsonen eskutan utziz (Muñoz Rubio, 1995, 2009; Polo Muriel, 2015, or. 177-187).

3. Depurazioen emaitzak

3.1. Tuteran

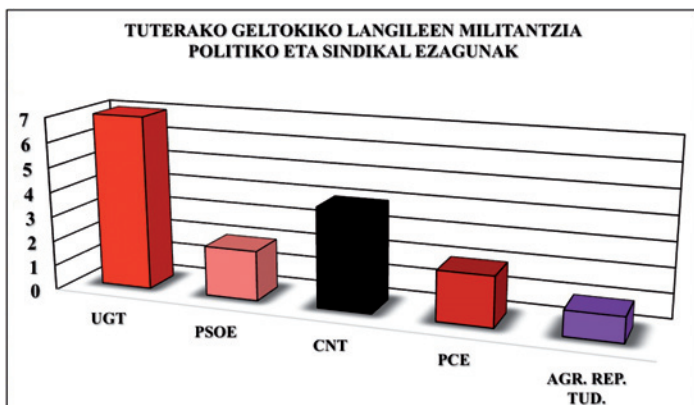
Lehenengo grafikoak erakutsi bezala, Tuterako geltokiak 91 langile zituen.¹⁶ 71 langile zigorrik gabe berronartuak izan ziren, eta 6 zigorrarekin. 9 langile zigorrik gabe berrezarriak izan ziren, 1 zigorrarekin, eta 4 langile kanporatuak izan ziren, bigarren grafikoak islatzen duen bezala. NOHDFaren arabera, lauak erailak izan ziren.¹⁷ Hirugarren grafikoak ikusarazten duen moduan, ikertutako 84¹⁸ langileetatik, gutxienez 16k (% 19,05ak) militantzia ezagun bat zuten: 4 CNTkoak ziren, 2 PSOEkoak, 7 UGTkoak, 1 Tuterako Elkarte Errepublikanokoa (ART), 1 PCEkoa, eta beste bat PCEkoa eta CNTkoa¹⁹ aldi berean. Guztira, Tuterako geltokiko langileek pairatutako 22 gertakari errepresiboen artean, 8 depurazio prozesuen ondorioz ezarritako zigorrak izan ziren, eta 14 ez.²⁰

Lehen grafikoak. Ikertutako geltoki bakoitzeko langile kopurua

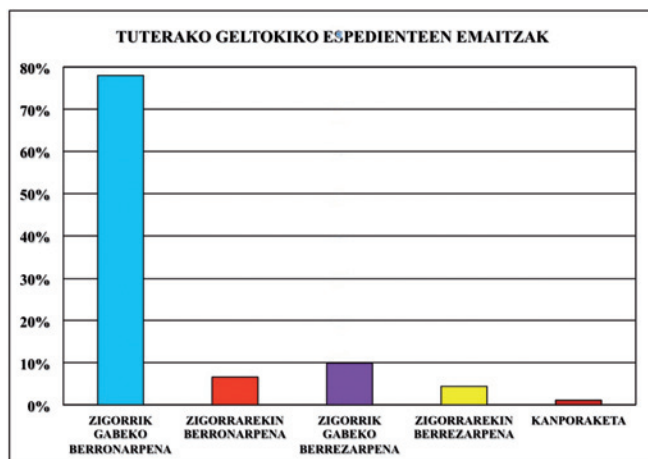
Iturria: Autoreak egina Tuterako geltokien espedienteetatik eta Polo Muriel, 2015, or. 415-439etik abiatuta.

Bigarren grafikoa. Tuterako geltokiko langileen depurazio espedienteen emaitzak

Iturria: Autoreak egina Tuterako geltokien espedienteetatik eta Polo Muriel, 2015: 415-439etik abiatuta.

Hirugarren grafikoa. Tuterako geltokiko langileen militantzia politiko eta sindikal ezagunak

Iturria: Autoreak egina Tuterako geltokiko espedienteetatik eta NOHDFeko datu basetik abiatuta.

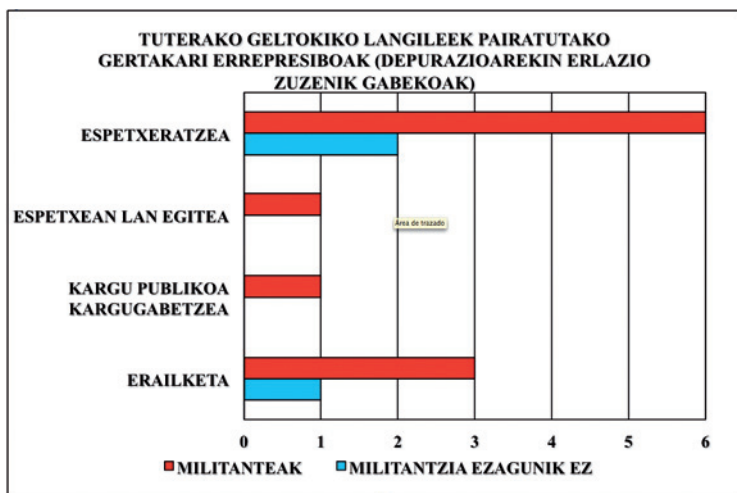
Depurazio profesionalen helburu nagusia ez bazen ere, militantzia ezagunik ez zuten Tuterako trenbideko langileek gertakari errepresiboak pairatu zituzten, bai depurazio prozesuen ondorioz ezarritako lan zigorrak bai ogibidearekin zerikusi zuzenik ez zutenak. Talde honen barnean, José Alcubierre Olivak, Aurelio Yagüe Rodríguezek eta Miguel Pastor Quinzanosek atxiloketa eta enplegu zein soldataren denboraldirako kentzea, hau atxiloketaren ondorio, pairatu zituzten. Antonio López Ramírezek eta José Abadía Laglerak (edo Haglerak) atxiloketa pairatu zuten. Kasurik muturrena Ramón Falcón Mateorena izan zen, «*de extrema izquierda*» bezala deskribatua. 1936ko irailaren 20an Cascanten eraila izan zena.²¹ 6 langile hauek, ikertutako guztien % 8,82a, 10 gertakari errepresibo pairatu zituzten.²²

Langile militanteen aurkako errepresioa, aldiz, proportzionalki askoz ugaria-
goak izan ziren, 5 langileek, guztizkoaren % 31,75ek, pairatu baitzituzten, depu-

razio prozesuak erakunde politiko edo sindikaletan parte hartu zuten langileak, bereziki, identifikatzeko eta zigortzeko garatuak izan baitziren. Leoncio Castillejo Barea, eta PCEko zein CNTko kide, Tuterako barruti judizialeko espetxean atxilotua izan zen bitan: 1936ko uztailaren 20a eta 21aren artean, eta urriaren 10a eta azaroaren 13aren artean. Dokumentazioak askatasuna berreskuratu zuela dioen arren, Leoncio 1936ko azaroaren 12an fusilatua izan zen.²³ Luis Garijo Escribano, Tuterako CNTko kidea, hiri hartan espetxeratua izan zen, eta espetxean lan egitera behartua. Tuteran eraila izan zen 1936ko azaroaren 12an, eta lanetik kanporatua 1942ko martxoaren 28an.²⁴ Eugenio Tutor Lozano, Tuterako PSOEko zingotzia, kargugabetua izan zen 1936ko uztailaren 18an. 1936ko azaroaren 14an eraila izan zen, eta lanetik kanporatua zehaztu gabeko data batean.²⁵ Pedro Quintilla Abósek Tuterako geltokian lan egin zuen lau urtez, 1936ko uztailaren 1era arte. CNTko kide honi Estatu-kolpeak Lleidan lan egiten harrapatu zion. Depurazio espediente bat ireki zitzaion, Lleidak geltokitik Alcalá de Xiverteke geltokira (Castellóngo probintzian) bortxazko lekualdaketarekin eta beste egoitza edo destino batzuk norberaren eskariz lortzeko bost urteko desgaikuntzarekin zigortua izanez.²⁶

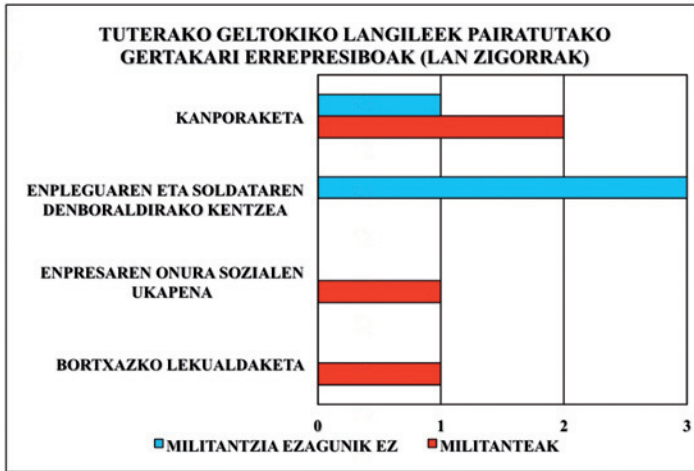
Militantzia ezagunik ez zuten ikertutako 68 langileen artean, 6k, guztizkoaren % 8,82ak, gertakari errepresiboak pairatu zituzten, eta 3k, guztizkoaren % 4,41ak, lan zigorrak. Aldiz, militantzia ezaguna zuten ikertutako 16 langileetatik, 4k, guztizkoaren % 25ak, gertakari errepresiboak pairatu zituzten, eta 1ek, guztizkoaren % 6,25ek, lan zigorrak. Honek militantzia ezaguna ez zuten langileek baino 2,83 eta 1,5 aldiz, hurrenez hurren, kopuru handiagoak suposatzen du. Lehenengo kopuruan erlazio hau, laugarren eta bostgarren grafikoetan ikusgarri, argi eta garbi ikus daiteke. Bigarren kopuruan, grafiko berdinetan ikusgarri, salbuespenak egon zirela islatzen du, joera orokorra den arren.

Laugarren grafikoa. Tuterako geltokiko langileek pairatutako gertakari errepresiboak, depurazioarekin erlazio zuzena ez dutenak

Iturria: Autoreak egina Tuterako geltokien espedienteetatik abiatuta.

Bostgarren grafikoa. Tuterako geltokiko langileek pairatutako gertakari errepresiboak (depurazioarekin erlazio zuzenekoak)

Iturria: Autoreak egina Tuterako geltokien espedienteetatik abiatuta.

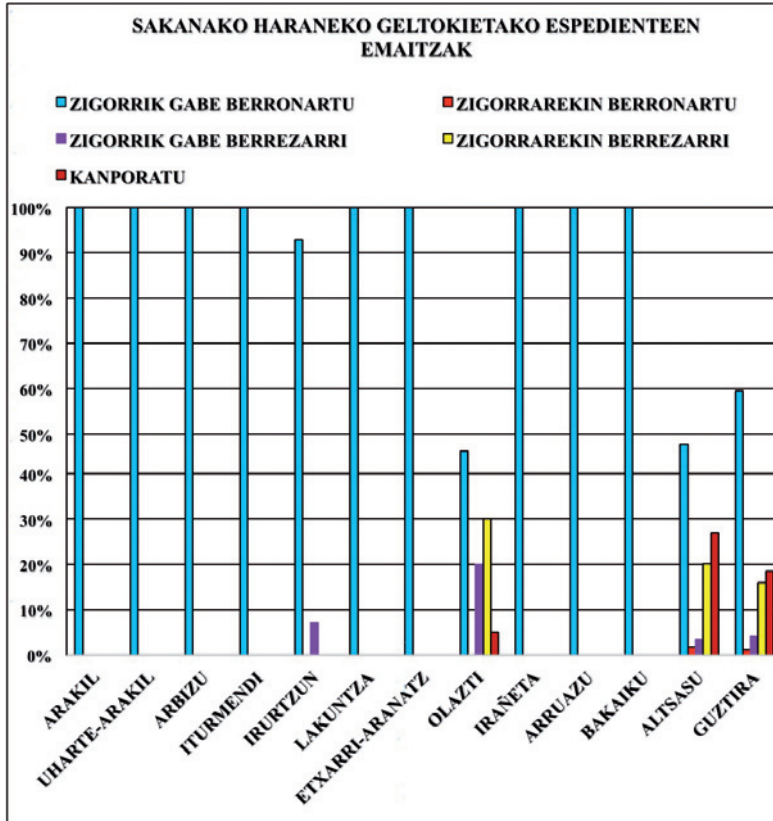
3.2. Sakanako harana

Lehenengo grafikoak islatu bezala, Sakanako haraneko geltokietako langileak horrela banatzen ziren: 12 langile Arakileko geltokian; 14 Irurtzunen 4 Irañetan, 8 Uharte-Arakilen; 2 Lakuntzan; 1 Arruazun; 3 Arbizun; 14 Etxarri-Aranatzen; 3 Bakaikun; 3 Iturmendin; 20 Olaztin; 178 Altsasun.²⁷ 262 langile, guztira.²⁸ Datuak xehatuz, langile guztiak zigorrik gabe berronartuak izan zirela ikusten dugu, hiru salbuespenekin: Irurtzunen, langile bat zigorrik gabe berrezarria izan zen; Olaztin, 9 langile zigorrik gabe berronartuak izan ziren, 4 zigorrik gabe berrezarriak, 6 zigorrarekin berrezarriak, eta 1 kanporatua; Altsasun, 85 langile zigorrik gabe berronartuak izan ziren, 3 zigorrarekin berronartuak, 6 zigorrik gabe berrezarriak, 36 zigorrarekin berrezarriak, eta 48 kanporatua izan ziren. Seigarren grafikoak islatu bezala, honek zigorrik gabe berronartutako 157 langile, zigorrarekin berronartutako 3, zigorrik gabe berrezarritako 11, zigorrarekin berrezarritako 42, eta kanporatutako 49 ematen ditu.²⁹

Zazpigarren grafikoan ikus daitekeenez, landa Sakanako haranean ikertutako 64 langileetatik gutxienez 10ek, guztizkoaren % 15,63ak, eta Olaztin ikertutako 20etatik 3k, guztizkoaren % 15ak, militantzia ezagun bat zuten: landa Sakanako haranean, langile bat Alderdi Errepublikano Erradikaleko (PRR) militantea zen, 3 PSOEkoak, 2 UGTkoak, 1 CNTkoa eta 3 EAJkoak. Olaztin, langile bat UGTkoa zen, bat CNTkoa, eta beste bat Gazteria Sozialistetakoa (JJ. SS). Azken udalerrri honetan, Arangurenak militantzia sindikala duten 2 langile aipatzen ditu, hau ez zuten 7, eta ezagutzen ez dugun kasu bat; militantzia politikoari dagokionez, 2 langilek zuten, 4k ez, 3 kasutan informazioa kontrajarria dago, eta kasu batean, Faustino Sáez de Cortázar langilearena, ez dugu informaziorik (Aranguren, 2017,

or. 28).³⁰ Sakanako haraneko trenbideko langileek 19 gertakari errepresibo jasan zituzten, horietatik 4 depurazio prozesuen ondorioz ezarritako lan zigorrak izanez, eta 15 ez.

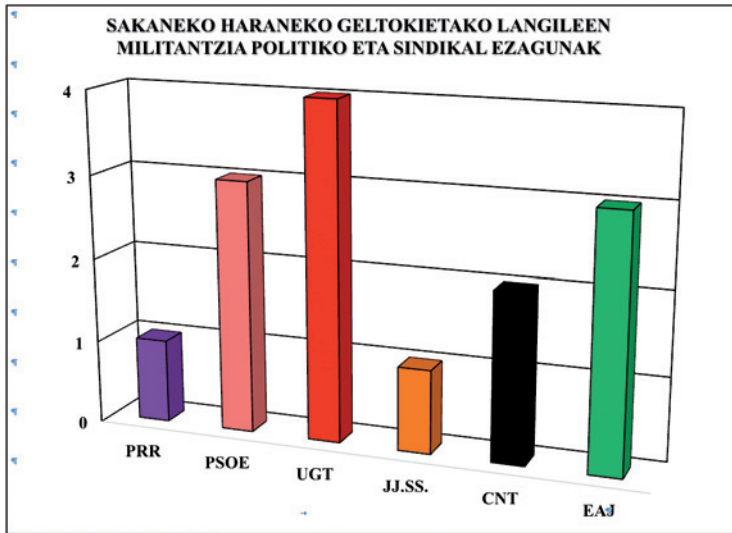
Seigarren grafikoa. Sakanako haraneko geltokietako langileen depurazio espedienteen emaitzak.

Iturria: Autoreak egina Sakanako haraneko geltokietako depurazio espedienteetatik eta Polo Muriel, 2015, or. 415-439tik abiatuta.

Tuteran bezala, kolpisten errepresioak militantzia ezaguna zuten trenbideko langileei modu bortitzago batean eragin zien, baina honek ez du esan nahi militantzia ezagunik ez zuten langileek batere pairatu ez zutenik. Bigarren kasuari buruz mintzatzen hasiko gara berriro. Benedicto Carro Carro «*muy izquierdista*» eta 1934ko grebalariekin kolaboratzaile bezala definitua izan zen. Horregatik, Olaztitik ihes egin behar izan zuen. Denbora pasata, haren anaiak Benedicto ihes egin eta gero hil zela esan zuen. Hala ere, hildakoa enpleguaren eta soldataren denboraldirako kentze batekin zigortua izan zen. Olaztitik kanpo, Antonio Rueda Lallave, Uharte-Arakileko geltokiko langilea, Iruñeko udal kartzelan espetxeratua izan zen. Luis Imbert Lucas, Etxarri-Aranatzeko geltokiko burua, leku eta data oraindik ezezagunetan eraila izan zen.³¹

Zazpigarren grafikoa. Sakanako haraneko langileen militantzia politiko eta sindikal ezagunak

Iturria: Autoreak egina Sakanako haraneko geltokietako depurazio espedienteetatik eta Polo Muriel, 2015: 415-439tik abiatuta.

Ikertutako espedienteetako batzuetan langileen aurka karguak egitera iritsi zen, etsai politikoei leporatutako «delituak» ezagutzeko erabilgarriak direnak. Muturreneko kasua Gabriel Sáez de Cortázar y Ruiz de Austínena izan zen, Olaztiko geltokian langile, «*marcadamente izquierdista y gran entusiasta del Frente Popular*» bezala deskribatua. Gabrielelek zonalde errepublikanora ihes egin zuen 1936ko uztailaren 19an, Ontinyenten (Valentziako probintzian) bukatuz 1937ko urrian. Gerra bukatzean, etxera itzuli zen, eta han depurazio espediente bat ireki zitzaion, haren aurka zazpi kargu eginez:

«*Haber pertenecido al partido comunista antes del 18 de Julio de 1936³²; Haber obligado a los vecinos de la casa n.º7 de la calle de las Monjas, de Onteniente, a saludar diciendo: «Salud» en vez de «Adiós», que aquellos empleaban; Haber aceptado el cargo de Capataz que le dieron los rojos; Haber desempeñado el cargo de Delegado de Evacuados; Haber insultado al Ejército Nacional y a sus Generales; Haber hecho guardias, con armas (sic), en San Sebastián; Haberse pasado a zona roja después de la llegada de las Tropas Nacionales a su residencia.*»

1940ko ekainaren 5ean, Gabriel Sáez de Cortázar Norte Konpainian zigorrarekin berrezarria izan zen: kategoria gradu bat jaitea, azterketetan edo egoera, destino edo lanpostuz aldatzeko beste proba batzuetan parte hartzeko bost urteko ezgaitzea, Boo de Piélagoseko (Kantabria) estaziora bortxaz lekualdatua izatea, bost urtez beste egoitza edo destino batzuk eskuratzeko ezgaitua izatea eta borondatez erretiratzeko eskubidea bost urtez etetea.³³

Familiaburuak etxetik ihes egitea ondorioak izan zituen ere haren senideentzat. 1936ko urriaren 2an, Olaztiko agintaritzak Gabriel Sáez de Cortázarren emaztea,

Rufina Martínez Martínez, eta alaba, María Sáez de Cortázar y Martínez, kanporatu zituen. Biak Gasteizen bukatu zuten, eta han María Ricardo de Anitua mobilizatutako lantegian lan egiten hasi zen 1937ko apirilaren 13an. Ama eta alaba etxera itzultzean, depurazio espediente bana ireki zitzaien. Rufinaren aurka hiru kargu egin ziren: «*Ser simpatizante del Frente Popular, al cual votó en las elecciones de 1936*»; «*Demostrar simpatía por la revolución roja a la cual cooperaron sus familiares de una forma activa*»; «*Ser desafecta a la causa nacional*». Aurrekari txarrak izanagatik ere, Rufina eta María, azken hau kargurik gabe, emaitza positiboarekin depuratuak izan ziren. Gabriel eta Rufinaren semea zen Faustino Sáez de Cortázar y Martínezek,³⁴ izen ezezaguneko beste seme batekin, aitarekin batera ihes egin zuten.³⁵ Militantzia ezagunik gabeko 6 langile hauek, guztizkoaren % 8,45ak, 10 gertakari errepresibo pairatu zituzten.

Militantzia politiko edo sindikal ezagunak zituzten langileak izan ziren, Sakanako haranean ere, errepresioa argien eta bortitzen jasan zuen taldea, hau baitzen burdinbideko depurazioek bilatzen zuten helburua. Miguel Flores Estanca eta Pedro Yábar Lacunza, EAJko kideak, erailak izan ziren. Miguel, Arbizuko geltokiko langilea, 1936ko azaroaren 7an Etxaurin eraila izan zen. Pedro, Arbizuko geltokiko langilea eta udaleko zinegotzia 1931 eta 1936 bitartean, kargugabetua izan zen, 1936ko uztailaren 28an Oskiak basoan eraila izanez.³⁶ Andrés González Lorente, PSOEko kide, haren Tokiko Batzarraren batzordekide eta Uharte-Arakileko geltokiko enplegatua, Iruñean atxilotua izan zen 1936ko uztailaren 18aren eta abuztuaren 31aren arteko aldi ezezagun batean. 1936ko abuztuan eraila izan zen Rasoko leizean, Urbasako mendilerroan. Emaizta positiboarekin depuratua izan zen 1942ko martxoaren 25ean. Rufino Vicuña Jaca, PSOEko kide ere eta Etxarri-Aranatzeko geltokiko langile, etxetik alde egin behar izan zuen zonalde errepublikanoraino, Errepublikako Herri Armadan sartuz. Ez ditugu ez eguna ez hilabetea ezagutzen, baina badakigu 1937an, Balmasedan, Bizkaiko frontean, Rufino hil zela. Hala ere, Rufino emaitza positiboarekin depuratua izan zen 1941eko abenduaren 8an.³⁷

Pedro García Díaz, Irurtzuneke geltokian langile eta CNTko kide, emaitza positiboarekin depuratua izan zen. Irunera lekualdatua izan zen 1937ko bukaeran, eta hortik Kataluniara ihes egin zuen, behin kolpistek Bartzelona hartuta mugako hirira itzuliz. Larri gaixotuta, 1938ko abenduaren 10ean hil zen Irunen, edo 1939ko bukaeran, edo 1942ko martxoaren 2a baino bi urte lehenago, depurazio espedientea ireki aurretik.³⁸ Ez dugu haren espedientea kontserbatzen, baina César Layanaren errepresio ekonomikoaren erroldari esker badugu berri Germán Galbete López de Goicoecheari buruz. Olaztiko bizilaguna eta JJ. SS.eko kidea, Ardura Politikoen Legearen pean, 1939ko abenduaren 7an 500 pezetako isuna ezarri zitzaion. 1939ko uztailaren 14an, Iruñeko Gerra Kontseiluak 30 urteko espetxe zigorra ezarri zion «*adhesión a la rebelión*» leporatuta (Layana, 2021: 107). NOHDFak Alcoy (Alacanteko probintzia) bizitoki bezala aipatzen duenez, badirudi Germánek etxetik ihes egin behar izan zuela. Haren bizilagunen adibideak ikusita, kolpea eman eta gutxira.³⁹

Ikertutako langile guztien artean, Alejandro Celaya Zabalo gertakari errepresibo gehien pairatu zituen, bai depurazio prozesuarekin erlazio zuzena zutenak bai ez zutenak. Olaztiko CNTko kidea, 1936ko uztailaren 23an ihes egin zuen bere etxetik, zonalde errepublikanora iritsiz. Leku zehaztugabe batean atxilotua espetxeratu izan zen 1937ko abuztuaren 26an atxilotua izan ostean, 26. Langileen Batailoira bidalia izan zen 1937ko urriaren 1aren eta 1939ko maiatzaren 27aren artean, edo 1939ko urriaren 15aren eta abenduaren 29aren artean. Lizentziatua izan eta gero, depurazio espediente bat ireki zitzaion. Hari buruz, enpresak *«prestó buenos servicios propios de su cargo en su antigua residencia de Olazagutía»* esan zuen, zonalde errepublikanora ihesaldia edo militantzia inolaz ere aipatuz. Goardia Zibilak, aldiz, *«afiliado en la agrupación de la CNT siendo 2.º vocal del citado Comité [...]». El día 23 de Julio de 1936 [...] no acudió al trabajo ausentándose de esta localidad, que más tarde se tuvo noticia lo hizo al campo enemigo»* idatzi zuen. Altsasuko alkatezak, gure langilea han bizi baitzen, hurrengoa:

«Este individuo era elemento de izquierdas, sin que figurase como destacado, irreligioso; desconociendo si estaba o no afiliado a algún partido izquierdista [...]; después (sic) de publicado el Bando declarando el estado de guerra, huyó voluntariamente a campo enemigo, por cuyo motivo debe considerarsele incurso en el delito de auxilio a la rebelión (sic) y de conducta contraria a nuestra Amada causa [...] y se le considera desafecto, por no dar muestras de arrepentimiento».

Balorazio batere positibo hauei depurazio epaitegiak Alejandroren aurka hiru kargu egiteak jarraitu zien:

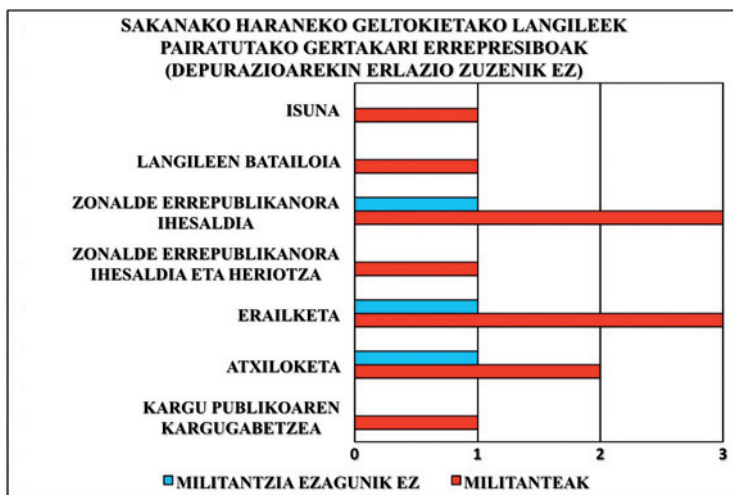
«Ser de ideología izquierdista afiliado a la Federación de Industria Ferroviaria afecta a la CNT con anterioridad al Glorioso Movimiento Nacional»; «Pertener al Comité de la CNT como segundo Vocal, gran entusiasta de los ideales marxistas, acudiendo a un mitin sindicalista que tuvo lugar en Zaragoza 25 días antes del Movimiento Nacional»; «Abandonó el servicio al 4.º día del Alzamiento, ausentándose de la localidad pasándose (sic) a campo enemigo donde fue hecho prisionero por las tropas nacionales».

Norte enpresak Alejandro Celaya Zabalo berrezarri zuen, zigor hauekin: Sabadelleko geltokira bortxaz lekualdatzea, bost urtez beste egoitza edo destino batzuk eskuratzeko gaitasunik gabe, eta bost urtez agente-, burutza- edo zuzendaritza-karguak betetzeko gaitasunik gabe uztea. Militantzia ezaguna zuten 8 langilek,⁴⁰ guztizkoaren % 61,54ak, 9 gertakari errepresibo pairatu zituzten.

Zortzigarren, bederatzigarren, hamargarren eta hamaikagarren grafikoek islatu bezala, Sakanako haranean ikertutako militantzia ezagunik gabeko 71 langileetatik 6k, guztizkoaren % 8,45ak, gertakari errepresiboak pairatu zituzten, haietatik 2k, guztizkoaren % 2,82ak, lan zigorrak jasoz. Berriz, Sakanako haranean ikertutako militantzia ezaguna zuten 13 langileen artean 8k, guztizkoaren % 61,54k, gertakari errepresiboak pairatu zituzten, militantzia ezagunik gabekoak baino proportzionalki 7,4 aldiz gehiago. Haietako 2k, guztizkoaren % 15,38k, lan zigorrak jaso zituzten, lehenengo taldea baino proportzionalki 5,5 aldiz gehiago. Datuak Sakanako landa eremuaren eta Olaztiren artean bereiziz, gure hipotesia berresten da: Saka-

nako landa eremuan, militantzia ezagunik ez zuten ikertutako 54 langileetatik 2k, guztizkoaren % 3,7ak, gertakari errepresiboak pairatu zituzten, baina lan zigorrik ez. Aldiz, Sakanako landa eremuan militantzia ezaguna zuten ikertutako 10 langileetatik 5ek, erdiak, gertakari errepresiboak pairatu zituzten, militantzia ezagunik gabekoak baino proportzionalki 13,5 aldiz gehiago, hauek lan zigorrak pairatu ez bazituzten ere. Aldi berean, Olaztin ikertutako militantzia ezagunik gabeko 17 langileetatik 4k, guztizkoaren % 23,52ak, gertakari errepresiboak pairatu zituzten, haietatik 2k, guztizkoaren % 11,76ak, lan zigorrak jasoz. Baina militantzia ezaguna zuten 3 langileek gertakari errepresiboak eta lan zigorrak pairatu zituzten, militantzia ezagunik gabekoak baino proportzionalki 4,5 eta 8,5 aldiz gehiago.

Zortzigarren grafikoa. Sakanako haraneko geltokietako langileek pairatutako gertakari errepresiboak, depurazioarekin zerikusi zuzena ez zutenak.

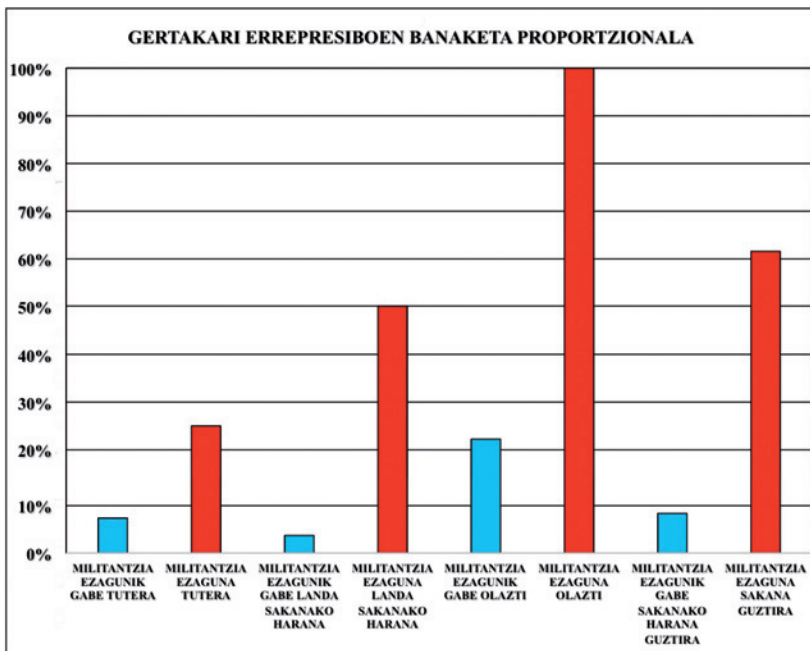
Iturria: Autoreak egina Sakanako haraneko geltokietako depurazio espedienteetatik abiatuta.

Bederatzigarren grafikoa. Sakanako haraneko geltokietako langileek pairatutako gertakari errepresiboak, depurazioarekin zerikusi zuzena zutenak

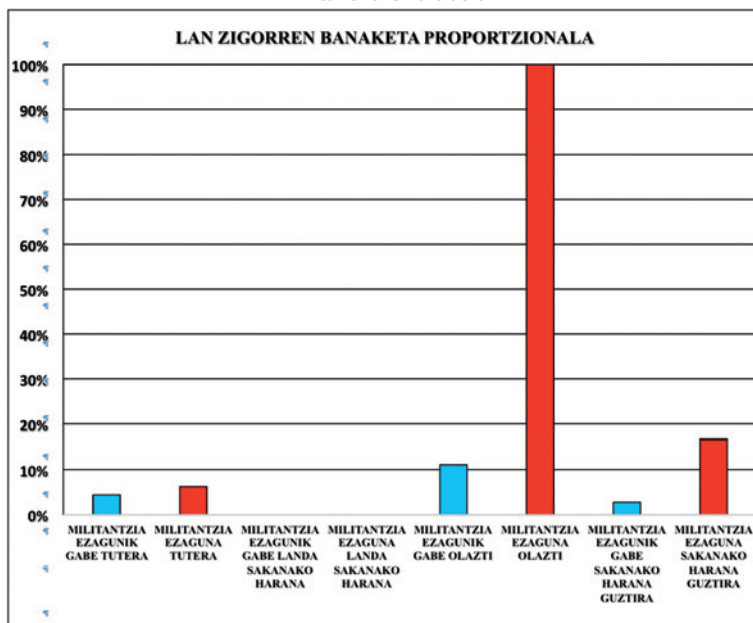
Iturria: Autoreak egina Sakanako haraneko geltokietako depurazio espedienteetatik abiatuta.

Hamargarren grafikoa. Zonalde bakoitzean gertakari errepresiboak pairatu zituzten langileen portzentaia, militantziaren arabera.

Iturria: Autoreak egina Tuterako eta Sakanako haraneko geltokietako depurazio espedienteetatik abiatuta.

Hamaikargarren grafikoa. Zonalde bakoitzean lan zigorrak pairatu zituzten langileen portzentaia, militantziaren arabera

Iturria: Autoreak egina Tuterako eta Sakanako haraneko geltokietako depurazio espedienteetatik abiatuta.

4. Zonaldeen araberako konparaketa

4.1. Espedienteen emaitzak

Aurreko ataletan ikusi dugun bezala, espedienteen gehiengoak zigorrik gabeko berronartze edo berrezartze batekin bukatzen zuten. Tuteran, 91 langileetatik, 71 zigorrik gabe berronartuak izan ziren, eta 6 zigorrarekin. 9 langile zigorrik gabe berrezarriak izan ziren, 1 zigorrarekin, eta 4 langile kanporatuak izan ziren. Landa Sakanako haraneko espediente guztiek zigorrik gabeko berronartzeekin bukatu zuten, Irurtzunen emandako zigorrik gabeko berrezartze bat salbu. Zigorrik gabeko lanera itzultzeen egoera orokortu honetan salbuespenak Altsasu eta Olazti izan ziren. Bigarrenen, 20 langileetatik, 9 zigorrik gabe berronartuak izan ziren, 4 zigorrik gabe berrezarriak, 6 zigorrarekin berrezarriak, eta 1 kanporatua. Aranguren dio kanporatutako langilea Faustino Sáez de Cortázar zen, hasiera batean zigorrarekin berrezarria izan behar zena, baina aldi bateko langilea zenez, zigorra ezin izan zitzaion aplikatu. Espedientea berriro ireki ondoren, kanporatua izan zen (Aranguren, 2017, or. 35-36). Lehenengo taulak islatu bezala, Tuterako depurazio espedienteen emaitzak, eta bereziki landa Sakanako haranekoak, Norte Konpainiaren oso ezberdinak izan ziren. Olaztik, alde nabarmenak dituen arren, enpresa osoarekiko antzekotasun proportzional handiena duen eremua da, mugarekiko hurbiltasunaren eta bertako langile-mugimenduaren indarraren ondorioz. Hala erakusten dute beren estazioan izandako berrezartzeek, gerraren ondoren legeria ezberdinarekin egindakoak eta berronarpenak baino handiagoak, konpainiaren joerari jarraituz.

Lehenengo taula. Konparatutako geltokien depurazio espedienteen emaitzak, zenbaki absolutuetan (parentesi artean, zonalde bakoitzeko portzentaia)

	Zigorrik gabe berronartuak	Zigorrarekin berronartuak	Zigorrik gabe berrezarriak	Zigorrarekin berrezarriak	Kanporatuak	Guztira
Tutera	71 (78,02)	6 (6,59)	9 (9,89)	1 (1,1)	4 (4,39)	91 (100)
Landa Sakanako harana	63 (98,44)	0	1 (1,56)	0	0	64 (100)
Olazti	9 (45)	0	4 (20)	6 (30)	1 (5)	20 (100)
Guztira	143 (81,71)	6 (3,43)	14 (8)	7 (4)	5 (2,86)	175 (100)
Norte Konpainia	14 385 (34,16)	910 (2,16)	13 366 (31,74)	7 568 (17,97)	5 521 (13,11)	42 107 (100)

Iturria: Autoreak egina Tuterako geltokien espedienteetatik eta Polo Muriel, 2015: 415-439etik abiatuta.

Sakanako haraneko udalerrriak gerra-frontetik eta, hedaduraz, zonalde errepublikanotik hurbil zeudenez, bizilagun asko ihesi joan ziren, tartean trenbideko zenbait langile, estatu-kolpearen eta armada kolpistaren aurrerapenaren berri izan ahala. Tutera, ordea, lurralde errepublikanotik dozenaka kilometrora zegoen, eta ihes

egiteko aukerak, porrotera kondenatuak, urriak izan ziren.⁴¹ Horregatik, Tuterako berronarpenak proportzionalki hain handiak izan ziren, Norte Konpainiaren batez bestekoa baino askoz handiagoak.

Lanbideei dagokionez, hurrengoak aurkitu ditugu: 4 aldi-bateko langile, 2 lanparagile, 2 piztaile, kalderero laguntzaile bat, 2 kontramaisu, apartadera-buru bat, zaintzaile buru bat, igeltsero laguntzaile bat, 12 orratz-zaintzaile, 27 morroi, 2 mediku, 4 motorista, 2 sugin, 6 geltoki-buru, 2 makinista, muntatzaile bat, 2 peoi, langilezainorde bat, 7 langilezain, 28 langile, gidari bat, 2 balazta-zaindari, 2 merrezidun, 2 zaindari, 5 langazain, 23 faktore, 21 emakume zaindari, haien artean aldi bateko bat, 2 emakume saltzaile eta emakume garbitzaile bat. Guztira, 108 lanpostu kualifikaziorik gabeak ziren,⁴² kualifikatuak ziren 59rekin alderatuta.⁴³ 5 enplegatuek lan zigorrak jaso zituzten: 2 langilek, 2 faktorek, eta morroi batek. Gabriel Sáez de Cortázar, langilea, bortxazko lekualdaketarekin eta enpresaren onura sozialen ukapenarekin zigortua izan zen; haren seme Faustino, langilea ere, kanporatua izan zen. Alejandro Celayak, morroia zenak, Gabrielen zigor berberak jaso zituen. Faktorea zen Benedicto Carrok enpleguaren eta soldataren denboraldirako kentzearekin zigortua izan zen, baina ez dakigu bere heriotzaren edo bere kualifikatutako enpleguaren ondorio izan zen. Pedro Quintillak, faktorea ere, Gabriel eta Alejandroren zigor berberak jaso zituen.⁴⁴

Datu hauetatik hiru ondorio atera ditzazkegu: hasteko, langile ez-kualifikatuek pairatutako zigorren indar handiagoa, bi bortxazko lekualdatze eta kanporaketa bat jasan baitzituen, langile kualifikatuek izandako bortxazko lekualdaketarekin eta enplegu zein soldataren denboraldirako kentzearekin alderatuta. Bigarrenik, bortxazko lekualdatzeen nagusitasuna, zigortutako 5 langileetatik 3k jaso baitzituzten, eskulanaren birbanaketa bat suposa dezakeena, gerra aurreko lotura pertsonalak eta sindikalak apurtzeko, aldi berean langile kualifikatuak mantenduz. Azkenik, langile kualifikatuen eta ez-kualifikatuen arteko zigorren ezberdintasun proportzional, ez kualitatibo, eskasa, guztizkoaren % 2,77ari eta % 3,39ari eragin baitzieten, hurrenez hurren. Datu-lagina eskasa denez, kontu handiz hartu behar dira emaitza hauek, analisi zabalago baten esperoan. Halaber, langile ez-kualifikatuek zigor bortitzagoak jasan izatea talde honek, haien baztergarritasuna dela eta, errepresioa gogorrago jasan zuela aditzera eramaten du, Polo Murielek eta Arangurennek ondorioztatu bezala (Polo Muriel, 2015, or. 355; Aranguren, 2017, or. 27), eta Kataluniako zein Euskadiko kasuetan frogatu den bezala (Moliner & Ysàs, 1985, or. 102-106; Garmendia & González Portilla, 1993).

4.2. Agente errepresiboan balorazioak

Bigarren taulan ikus daitekeen bezala, Norte Konpainiak, depurazio prozesuaren gidariak, eta Goardia Zibilak, ikertutako pertsonen buruzko informazio zehatza lortzeko ardura zuen agente errepresiboetako batek, txostenak idatzi zituzten ikeritutako 162 kasuetako 154etan eta 153etan, hurrenez hurren, kasu hauen ia osota-

suna suposatzen duena. Langileak bizi ziren udalen alkatetzak eta Falangek, agente errepresiboak ere, informazioa bakarrik 14 eta 12 kasuetan, hurrenez hurren, eman zuten.

Parte hartutako 154 prozesuen gehiengoan, 144etan, enpresak balorazio positiboak egin zituen. Soilik 2 kasuetan informazio negatiboa edo kontrajarria⁴⁵ eman zuten, eta 6 kasutan ez zuten iritzirik eman langileari buruz nahikoa ezagutzen ez zuelako. Oso aipagarria da enpresaren balorazioen gehiengoa positiboa izatea. Arangurenek Olaztiko analisisian azpimarratu zuen (Aranguren, 2017, or. 27), baina emaitzak ikusita, ikertutako zonalde guztietan gertatu zela ondoriozta dezakegu, bereziki Tuteran. Hemen ikus dezakegu trenbideko depurazioaren ezaugarri nagusietako bat. Burdinbideko enpresek, Norte barne, langile galera handiak izan zituzten gerra bitartean, eta ezin zuten langile gehiago galdu, are gutxiago kualifikatuak. Horregatik, langile kualifikatuak mantentzea nahiago izan zuten, ezkerrekoak baziren ere, hauetatik desegitea baino, etekin handiak galtzera, edo zuzenki porrot egitera, eramango zuena. Balorazio positibo hauek oso erabilgarriak izan ziren langileentzat, balorazio txarrak zituztenak, enpresari esker, zigor arinagoak jaso zituztelako, edo emaitza positiboarekin depuratuak izatea lortu zutelako. Testuinguru ezberdin batean, Aritz Ipiñak (2017c) antzeko ondorioak atera zituen, Bizkaiko Diputazioko langileen 60 %a zigortua izan zela ondorioztatu baitzuen, baina, berriro ere, langile kualifikatuak mantenduz, beharrezkoak baitziren erregimen berriarentzat,

Enpresak bezala, Goardia Zibilak prozesuen gehiengoan txostenak idatzi zituen. Baina Norte ez bezala, ikuspuntu askoz punitibistagoa hartu zuen: 71 balorazio positiboak izan ziren, 9 negatiboak, 58 kontrajarriak, eta 12tan ez zuten baloraziorik egin informazio falta zela eta. Portaera hau ez da harritzekoa, Goardia Zibila agente errepresibo nagusietako bat baitzen, interes handirik ez zuena langileei buruzko iritzia onak emateari dagokionez. Alkatetzek, berriz, soilik 14 prozesuetan parte hartu zuten, Goardia Zibilaren antzeko ikuspegi zigortzailea erabiliz: 7 balorazio positibo, 4 negatibo, eta iritzia eman ez zuten 3 kasu. Datu-lagina eskasa denez, ezin dugu ziurtasunez esan planifikatutako estrategia baten ondorio edo kointzidentzia hutsa izan zen. Beraz, etorkizuneko ikerketek honi buruzko ondorioak atera arte itxaron beharko dugu. Parte hartu zuen azken agente errepresiboak, Falangek, 12 kasu eskasetan txostenak idatzi zituen. 10 balorazio positiboak izan ziren, 1 negatiboa, eta kasu batean ez zuten iritzirik eman informazioa ez zuelako. Berriro ere, datu-lagina eskasa denez, ezin dugu ziurtatu planifikatutako estrategia baten ondorio edo kointzidentzia hutsa izan zenik. Airean gelditzen den beste zalantza bat, etorkizuneko ikerketen esperoan. Hori alde batera utzita, hirugarren taulak erakusten duen bezala, enpresa eta Falange izan ziren proportzionalki balorazio positibo gehien egin zituzten agente errepresiboak; Goardia Zibila eta alkatetzak, aldiz, askoz zorrotzagoak izan ziren.

Bigarren taula. Agenteen txostenen sailkapena hain balorazioen arabera (portzentaiaik parentesien artean)

	Enpresa	Goardia Zibila	Alkatetzak	Falange
Positiboak	144 (93,51)	71 (46,4)	7 (50)	10 (83,33)
Negatiboak	2 (1,3)	9 (5,88)	4 (28,57)	1 (8,33)
Kontrajarriak	2 (1,3)	58 (37,91)	0	0
Ez daki	6 (3,9)	15 (9,8)	3 (21,43)	1 (8,33)
Gutzira	154 (100)	153 (100)	14 (100)	12 (100)

Iturria: Autoreak egina Tuterako geltokien espedienteetatik eta Polo Muriel, 2015: 415-439etik abiatuta.

Ondorioak

Lehen momentutik, militar kolpisten eta erakunde altxatuen helburua populazioaren eta espazio publikoen kontrol absolutua izan zen. Hori dela eta, langile publikoen eta zerbitzu publikoen enpresa kontzesiogileetako langileen, haien artean burdinbidekoen, depurazio prozesu masibo bat abiatu zuten. Sektore ekonomiko honetako langile guztiek, Tuterako eta Sakanako haraneko geltokietako langileak barne, depurazio prozesu batetik igaro behar izan zuten. Zigorrik gabeko itzulerak izan ziren nagusi, guztizkoak landa Sakanako haranean, eta gehiengoa bai Tuteran bai Olaztin. Honek ez zuen suposatu, inolaz ere, pertsona hauek errepresalietatik kanpo gelditzea. Honen froga dira espedienteen ondorioz hainbat langileei ezarritako enpleguaren eta soldataren denboraldirako kentzeak, baita depurazio prozesuekin erlazio zuzena ez zuten gertakari errepresibo ugarien pairaketa.

Tuterako kasuan, orokorrean zigorrik gabeko lanera itzulerak eman baziren ere, 4 langile erailak eta ondoren lanetik kanporatuak izan ziren, eta atxiloketen zein enpleguaren eta soldataren denboraldirako kentzeen ugaritasuna, lehenengok bigarrenetara eraman baitzuten. Deigarria da ere, Sakanako haran osoan, lan zigorrak, haien artean lan kanporaketa bakarra, jaso zituen geltoki bakarra Olaztikoa izatea. Bere espedienteen ikerketak lan honen helburuetatik haratago badoa ere, badakigu ondorio hauek Altsasuko geltokira estrapolatu daitezkeela, gune industrial bezala Olaztiren antzeko logiken arabera funtzionatzen baitzuen. Ondorio hauek argi eta garbi Olaztik udal industrial bezala zuen garrantziarekin, eta tokiko langile-mugimenduaren indarrarekin, erlazionatuta daude, herriko biztanle ugari, haien artean burdinbideko langileak, ihes egitea edo kanporatuak izatea ekarri zuena. Lan zigorraren eskasi erlatiboak ere arreta deitzen du, bereziki zonalde berberan pairatutako indarkeria politikoaren beste forma batzuekin alderatuz. Ihes egiteak saihestuz, ezinezkoak zonalde errepublikanoarekin zegoen distantzia zela eta, eta distantziak salbatuz, analisi berbera Tuterara estrapolatu daiteke ere.

Susmatzen genuen bezala, militantziak ikertuak jasango zituen zigorraren astun-garri garrantzitsua zen. Izan ere, trenbideko langile militanteek lan zigorrak jaso zituzten, batetik, depurazio espedienteen ondorioz, eta bestetik, lanbidearekin lotura zuzenik ez zuten gertakari errepresiboak, militantzia ezagunik gabeko langileak

baino askoz proportzio handiagoan. Aztertutako espedienteek erakusten dute lan zigorren metaketa handiagoga dagoela kualifikazio txikiko enpleguetan, erraz ordezkari daitezkeenetan. Hala eta guztiz ere, langile kualifikatuenean eta ezinbestekoek ere proportzionalki antzeko zigor kopurua erregistratu zuten, baina kualitatiboki txikiagoa, Katalunian eta Euskadin frogatutakoaren ildotik.

Azkenik, garatutako lanaren balorazioa eginez, oraindik lan itzela gelditzen da, aztertzeko dagoen dokumentazio kopuru handia dela eta. Salamancako CDMHk 75 000 espediente baino gehiago ditu, egin dugunaren antzeko analisisien zain. Nafarroa mailan, Altsasu, Castejon eta Iruña dira garrantzitsuenak. Era berean, Nafarroako 1250 espedienteetatik 175 aztertu ondoren, horien edukia, osaera eta ondorioak zehatz-mehatz ulertu ahal izan ditugu, eta benetako pertsona askoren esperientziak sakontasun-maila nabarmenarekin ezagutu ditugu. Baina ez genuke ahaztu behar dokumentu horiek pertsona horien errealitatearen eta bizitzaren zati bat besterik ez dutela erakusten, iturri judizial guztiek bezala, eguneroko bizitzatik ateratzen baitituzte. Arlette Farge maisuak esan zuen bezala, erreklamazio batzuetan edo negatibo tamalgarri batzuetan finkatzen dituzte (Farge, 1991, or. 25). Zer esan zuten, zer pentsatu zuten, zer sentitu zuten depurazio espediente bat ireki zitzaicela jakin zutenean?

Burdinaren 175 seme eta alaba horiek ezagutzen ditugu, Miguel Hernándezek izen bereko poeman deitu zituen bezala, haien bizitzek une jakin batean botere frankistarekin talka egin zutelako. Haien historiaren zati bat argitara eman ahal izan dugu, behin susmagarriak izan zirelako; gure kasuan, erruduntasun-presuntzioaren mende zeuden. Kasu aski ezberdin bati buruz ari zela, Michel Foucaultek idatzi zuen une horrek eman ziela denbora gurutzatzeko eta gure aurrean kokatzeko aukera, trumoi txiki gisa, eta artxihoan, boterearen luzapenean, gordetzen direla haren hitzak. Norbaitek boterera jo zuen salatzeke, kexatzeko, eskatzeko edo erregutzeko, edo, besterik gabe, botereak erabaki zuen zuzenean esku hartzea pertsona horiek epaitzeko eta haien zoriaz erabakitzeke, esaldi labur batzuek soilik baliatuta (Foucault, 1996; Pérez-Olivares, 2020, or. 131-132).

OHARRAK

1. Artikulu hau nire Gradu Amaierako Lanaren moldaketa eta laburpena da. Aldi berean, GAL hura Nafarroako Oroimen Historikoaren Dokumentu Funtsean lankidetzara bekadun bezala egindako lanaren sintesi bat da.
2. *Readmitidos* eta *reingresados* Polo Murietik hartutako kategoriak dira. Euskarara «berronartuak» eta «berrezarriak» bezala itzuli ditugu. Lehenengoak gerra bitartean depurazio prozesua jasan zuten langileei erreferentzia egiten die. Bigarrenak, berriz, gerraostean depuratutakoak, legeria ezberdin baten arabera.
3. Nafarroako trenbideko depurazioari buruz ikerketa eskasak egin dira, probintziako errepresio frankistari eta trenbidearen historiari buruzko ikerketetan aurrerapen handiak eman diren arren. Esaterako, Polo Muriel (2015), probintzien eta geltokien arabera datuekin, Aranguren (2017) eta Oviedo Silva (2021).
4. Gertakari errepresiboak errepresioaren kuantifikazioan oinarritutako analisi baten oinarritzko unitatea dira. Nafarroako Oroimen Historikoaren Dokumentazio Funtsean (NOHDF) horrela definitzen ditu: «Gertaera errepresiboak pertsona jakin batek

- pairatutakoak dira, leku eta data jakin batean [...] estatuko aparatuek, indar paramilitarrek edo beren laguntzaile zibilek ezarritako mota desberdinetako zehapenak, izan formalak ala informalak; 1936ko uztailaren 18tik aurrera ezarri nahi izan zen erregimen berriaren aurkako jokabide jakin batzuk zigortzeko helburuarekin egin zirenak» (Majuelo & al., 2019, or. 16).
5. Mikelarenak (2015, or. 20-30) dioenez, Nafarroan eraildakoen eta Fronte Popularraren boto-emaitzen arteko erlazioa 81,7% edo 93,8% izan zen, kontsultatutako autorearen arabera. Bi kasuetan, Estatuko eraildakoen tasa handiena da. Nafarroan 1000 biztanleko eraildakoen tasa 8,26% izan zen; Tuterako Erriberan, 9,95%; Erdialdeko Erriberan, 14,38koa; Mendebaldeko Erriberan, 21,07%.
 6. *Boletín Oficial de la Junta de Defensa Nacional de España* (BOJDNE), 1936/7/25.
 7. BOJDNE, 1936/7/30.
 8. BOJDNE, 1936/8/14.
 9. BOJDNE, 1936/8/21.
 10. BOJDNE, 1936/9/16.
 11. *Boletín Oficial del Estado* (BOE), 1936/12/9.
 12. BOE, 1939/2/13.
 13. BOE, 1939/2/14.
 14. BOE, 1939/2/28.
 15. BOE, 1939/9/10.
 16. Haietako 6 emakumeak ziren, guztizkoaren % 6,6a. Nafarroan, % 7,91 ziren; Norte Konpainian, % 5,28a.
 17. NOHDF, ID 1289, 1556 eta 3551, hurrenez hurren. Funtsak beste fusilatu bat aipatzen du, Leoncio Castillejo [Resines] Barea [Expósito], ID 834. Bere espedientea ez da kontserbatu. Hiru langile hauek exekutatuak eta kanporatuak izan zirenez, Leonciori berdina gertatu zitzaioala dirudi.
 18. 84 espediente ikertu genituen, zuzenki edo zeharka. Beste zazpiak galdu egin dira.
 19. NOHDFak errepresaliatutako pertsonen militantzia zenbatzeko zailtasunei buruz hausnartu zuen. Identifikatutako 2934 eraildakoen 1256k, % 42ak, ez dute militantzia ezagunik, bai benetan ez zutelako bai informazio faltarengatik. Bestetik, 2993 militantzia zenbatu ditu momentuz, 2934 eraildakoa baino gehiago, pertsona hauek erakunde edo sindikatu bat baino gehiagotan militantzia izan zezaketelako. PCE-CNTko militante bikoitza «PCE» kategorian sartuko dugu hemendik aurrera.
 20. Centro Documental de la Memoria Histórica (CDMH), *Archivo Ferroviario de la Depuración* (AFD). Tuterako geltokiko depurazio espedienteak.
 21. CDMH, AFD, 547/210; 547/211; 547/370; 567/3724; 279/10288; 519/3334. NOHDF, ID 1289.
 22. Hau eta ondorengo burdinbideko errepresioaren kopuruak perspektiban jartzeko; Tuterak 1000 biztanleko 5,78 eraildakoen tasa izan zuen. Nafar Erriberak, batez beste, 14,77.
 23. NOHDF, ID 834.
 24. CDMH, AFD, 521/3642. NOHDF, ID 1556.
 25. NOHDF, ID 3951.
 26. CDMH, AFD, 391/3893.
 27. Landa Sakanako haranean, 12 emakumek lan egiten zuten, guztizkoaren % 18,75a. Olaztin, 4 emakumek, guztizkoaren % 20a. Altsasun, 6 emakume, guztizkoaren % 3,37a.
 28. Altsasuko geltokiko langileak ez ditugu ikertuko. Haien espedienteen emaitzak ezagutzen ditugu, baina ez langileen militantzia edota haien aurkako errepresalien benetako hedadura. Altsasuko datuak erabiltzean, geltoki horretakoak direla zehaztuko dugu. Bakarrik «Sakanako harana» aipatzen bada, udal kontutan hartzen ari ez garela esan nahiko du.
 29. CDMH, AFD. Sakanako haraneko geltokietako depurazio espedienteak.
 30. *Idem*. NOHDF, ID 13546 eta 1942.
 31. *Idem*.
 32. Goardia Zibilak bakarrik leporatu zion PCEko kide izatea. Horregatik, militantzien zerrendan ez dago.
 33. CDMH, AFD, 357/2433.
 34. Faustino Sáez de Cortázar eta Martínezi buruz badakigu lanetik behin betiko banandu zela, baina haren izena ez dator bat uesteko espedientearekin. Mirari Arangurennek ziurtatu zuen Faustino Sáez de Cortázar Martínez, UGTko militantea, aurkitu zuela Iruñeko espetxean, NOHDFean bilaketa egin ondoren. Bilaketa hori egitean, guk ez dugu Faustino aurkitu. Berak 3562 zenbakiko espedientea aipatzen du, Faustino aipatzen duen dokumentu bakarra 6020 espedientekoa denean.
 35. CDMH, AFD, 245/7795; 185/4018.
 36. NOHDF, ID 1358 eta 4345.
 37. CDMH, AFD, 578/10902; 583/14273. NOHDF, ID 4096 eta 1675.
 38. CDMH, AFD, 583/14252.
 39. NOHDF, ID 29356.
 40. Hauen artean, aipatutako Faustino Sáez de Cortázar, Olaztiko geltokian langile. Arangurenen aburuz, UGTko kidea zen eta lanetik kanporatua izan zen.
 41. Ikertutako geltokien barnean, Olaztiko geltokian bakarrik aurkitu ditugu langileak iheslarien artean. Badakigu Altsasun ere izan zirela, hango biztanleen ihesaldi masibo baten barruan.

42. Lanbide ez-kualifikatuak hurrengoak ziren: aldi bateko langileak, orratz-zaintzaileak, morroi guztiak, peoiak, langileak, merezidunak, zaindariak, langazainak, saltzaileak eta garbitzaileak.
43. Lanbide kualifikatuen barnean hurrengo ogibideak sartzen dira: lanparagileak, piztaileak, kalderero laguntzaileak, buru guztiak, medikuak, motoristak, suginak, makinistak, muntatzaileak, langilezainak eta langilezainordeak, gidariak, balazta-zaindariak eta faktore guztiak.
44. CDMH, AFD. Tuterako eta Sakanako haraneko geltokien depurazio espedienteak.
45. «Informazio kontrajarria» kontzeptuak aspektu positiboak eta negatiboak aldi berean zituzten txostenak izendatzen ditu. Adibidez, langile bat UGTkoa zela zion txosten bat, baina «Altxamendu Nazionalera» atxikitu zela zioena ere.

BIBLIOGRAFIA

LEHEN MAILAKO ITURRIAK

- Boletín Oficial de la Junta de Defensa Nacional de España (1936ko uztailak 25). *Decreto núm. 1.*
- Boletín Oficial de la Junta de Defensa Nacional de España (1936ko uztailak 30). *Bando de declaración del Estado de Guerra.*
- Boletín Oficial de la Junta de Defensa Nacional de España (1936ko abuztuak 14). *Decreto núm. 30 de fecha 14 de agosto de 1936.*
- Boletín Oficial de la Junta de Defensa Nacional de España (1936ko abuztuak 21). *Decreto núm. 56 de fecha 21 de agosto de 1936.*
- Boletín Oficial de la Junta de Defensa Nacional de España (1936ko irailak 16). *Decreto núm. 108 de fecha 13 de septiembre de 1936.*
- Boletín Oficial del Estado (1936ko abenduak 9). *Decreto-Ley Dictando reglas para la separación definitiva del servicio de toda clase de empleados, de fecha 5 de diciembre de 1936.*
- Boletín Oficial del Estado (1939ko otsailak 13). *Ley de 9 de febrero de 1939 de Responsabilidades Políticas.*
- Boletín Oficial del Estado (1939ko otsailak 14). *Ley de 10 de febrero de 1939 fijando normas para la depuración de funcionarios públicos.*
- Boletín Oficial del Estado (1939ko otsailak 28). *Decreto de 27 de febrero de 1939 sobre depuración de funcionarios de Corporaciones y Empresas concesionarias de Servicios públicos.*
- Boletín Oficial del Estado (1939ko irailak 10). *Decreto de 1 de septiembre de 1939 derogando la Orden de 15 de octubre de 1937 referente a provisión eventual del personal ferroviario por la Jefatura del Servicio Militar de Ferrocarriles.*
- Centro Documental de la Memoria Histórica. *Archivo Histórico de la Depuración.*
- Compañía de los Ferrocarriles de Madrid, Zaragoza y Alicante (1940). *Memoria de los ejercicios de 1936, 1937, 1938 y hasta el 31 de mayo de 1939.*
- Fundación de los Ferrocarriles Españoles. *Archivo Histórico Ferroviario.*
- Ministerio de Obras Públicas (1940). *Antecedentes y datos para el Estudio del Problema Ferroviario* (IV. bol.). Madril.

BIGARREN MAILAKO ITURRIAK

- ALEJANDRE GARCÍA, J.A. (2008): «La depuración ideológica en el sistema educativo bajo el franquismo». J.A. ALEJANDRE GARCÍA (arg.), *El régimen franquista. Dos estudios sobre su soporte jurídico*. Madril: Editorial Dykinson.
- AKT (2018): *Navarra 1936. De la esperanza al terror* (Hamargarren ed.). Tafalla: AKT.

- ÁLVARO DUEÑAS, M. (2006): *Por ministerio de la Ley y voluntad del Caudillo. La jurisdicción especial de Responsabilidades Políticas (1939-1945)*. Madrid: Centro de Estudios Políticos y Constitucionales.
- ARANGUREN, M. (2017): *Burdirbideko langileen depurazioa frankismo garaian (Olazti, Nafarroa (Gradu Amaierako Lana)*. Iruñea: Nafarroako Unibertsitate Publikoa.
- BEL, G. (2011): «Infrastructure and nation building: The regulation and financing of network transportation infrastructures in Spain (1720-2010)». *Business History* (53), 688-705.
- BERRUEZO ALBÉNIZ, R.; CASANOVA LANDÍVAR, J. J., & EMA FERNÁNDEZ, F. C. (2020): *Militancia y represión. La Federación Española de Trabajadores de la Enseñanza (FETE) en Navarra, 1931-1936*. Iruñea: Nafarroako Gobernua.
- CUESTA, J. (2009): *La depuración de funcionarios bajo la dictadura franquista (1936-1975)*. Madrid: Fundación Francisco Largo Caballero.
- De Iturralde, J. (1978): *La guerra de Franco, los vascos y la Iglesia*. Donostia: San Sebastián: Publicaciones del Clero Vasco.
- DE PABLO LOBO, C. (2007): «La depuración de la educación española durante el franquismo (1936-1975). Institucionalización de una represión», *Foro de Educación* (9), 203-228.
- FARGE, A. (1991): *La atracción del archivo*. Valentzia: Institució Alfons el Magnànim.
- FOUCAULT, M. (1996): *La vida de los hombres infames*. Buenos Aires: Museo de Buenos Aires.
- GARCÍA PIÑEIRO, R. (1989): *Los mineros asturianos bajo el franquismo (1937-1962)*. Oviedo: Universidad de Oviedo.
- GARCÍA UMBÓN, A. (1989): «Elecciones y partidos políticos en Tudela, 1931-1933», *Príncipe de Viana* (186), 221-262.
- (2005): «Tudela, desde las elecciones de febrero de 1936 hasta el inicio de la Guerra Civil», *Príncipe de Viana* (234), 235-272.
- GÓMEZ MENDOZA, A. (1989): *Ferrocarril, industria y mercado en la modernización de España*. Madrid: Espasa Calve.
- GRAHAM, H. (2006): *Breve historia de la guerra civil*. Madrid: Espasa Calpe.
- IBARZ GELABERT, J. (2004): *Treballant el silenci: les relacions laborals dels estibadors del port de Barcelana durant el primer franquisme, 1939-1947*. Bartzelona: Consorci de les Drassanes Reials i Museu Marítim de Barcelona.
- IPIÑA, A. (2017a): *La depuración y represión franquista de las empleadas y empleados municipales del Ayuntamiento de Bilbao (1936-1976)*. Bilbo: Bilboko Udala.
- (2017b): *La depuración de las empleadas y empleados municipales en Bizkaia durante la Guerra Civil y la dictadura franquista (1936-1976)*. Gasteiz: IVAP.
- (2017c): *Represión y terror franquista en la Diputación de Bizkaia: fusilamientos y depuración (1936-1976)*. Iruñea: Pamiela.
- MAJUELO, E.; MENDIOLA, F.; GARMENDIA, G.; PIÉROLA, G.; GARCÍA FUNES, J. C.; YÁÑIZ, E.; PEREZ, N.; BARRENECHEA, E.; RODRÍGUEZ, I.; SESMA, R.; BUSTINCE, H. (2019): «Gertakari errepresiboak kuantifikatzea: Nafarroako Memoria Historikoaren Dokumentu Funtsaren azalpena eta erronkak», *Memoriapaper(ak)* (5). https://academica-e.unavarra.es/bitstream/handle/2454/38643/memoriapaperak_5.pdf?sequence=1&isAllowed=yhelbidetik eskuratua.
- MAJUELO, E.; MENDIOLA, F.; PEREZ, N.; OVIEDO, D.; ALDAVE, E.; PIÉROLA, G.; GARCÍA FUNES, J. C.; SATRUSTEGI, I.; RODRÍGUEZ, I.; INDURÁIN, A. (2021): «Víctimas mortales de la represión en Navarra durante la guerra civil y el primer franquismo (1936-1948)». *Memoriapaper(ak)* (10). https://academica-e.unavarra.es/bitstream/handle/2454/40514/2021_Majuelo_et_al_memoriapaperak_10.pdf?sequence=4&isAllowed=yhelbidetik eskuratua.

- MAÑAS LEACHE, J. L., & URABAYEN MIHURA, J. P. (1998): «Las últimas elecciones de la II República en Navarra (Elecciones a compromisarios para la elección de Presidente de la República, 26-IV-1936)», *Príncipe de Viana* (10), 243-264.
- MIKELARENA, F. (2015): *Sin piedad. Limpieza política en Navarra 1936. Responsables, colaboradores y ejecutores*. Arre: Pamiela.
- MOLINERO, C., & YSÁS, P. (1993): «Productores disciplinados: control y represión laboral durante el franquismo (1939-1958)». *Cuadernos de Relaciones Laborales* (3), 33-49.
- MUÑOZ RUBIO, M. (1995): *RENFE (1941-1991): medio siglo de ferrocarril público*. Madrid: Luna.
- (2009): «Los ferroviarios bajo “presunción de culpabilidad”. La depuración franquista en el ferrocarril español», en CUESTA, J. (arg.): *La depuración de funcionarios bajo la dictadura franquista (1936-1975)* (or. 200-215). Madrid: Fundación Francisco Largo Caballero.
- (2011): *Organizaciones obreras y represión en el ferrocarril: una perspectiva internacional*. Madrid: Fundación de los Ferrocarriles Españoles.
- NÚÑEZ DÍAZ-BALART, M.; MARTÍNEZ DE LAS HERAS, A. & CAL MARTÍNEZ, R. (1997): «Las depuraciones de periodistas en la inmediata posguerra, 1939-1945», en VV.AA. (arg.): *José Altabella. Libro Homenaje* (or. 531-546). Madrid: Universidad Complutense de Madrid.
- OVIEDO SILVA, D. (2021): «Vías muertas», en *Memoria antifranquista de Baix Llobregat* (21), 116-121.
- PÉREZ-OLIVARES, A. (2020): «Sumarísimas historias. Verdugos, colaboradores y construcción de la culpabilidad en la ¿justicia? franquista de ocupación», en HERNÁNDEZ, F. & MONTERO T. (arg.): *Morir en Madrid (1939-1944). Las ejecuciones masivas del franquismo en la capital* (or. 125-134). Madrid: Antonio Machado Libros.
- PINO ABAD, M. (2007): «Los inicios de la Administración central franquista», en *Anuario de historia del derecho español* (77), 377-425.
- PLAZA, A. (2004): «Los orígenes del sindicalismo ferroviario en España», en *IV Congreso Historia Ferroviaria* (or. 1-85). Málaga: Fundación de los Ferrocarriles Españoles.
- (2006): *El asociacionismo ferroviario en España (1870-1971)*. Madrid: Universidad Autónoma de Madrid.
- (2011): «La travesía del desierto del sindicalismo ferroviario entre 1918 y 1936», en MUÑOZ RUBIO, M.: *Organizaciones obreras y represión en el ferrocarril: una perspectiva internacional* (or. 175-196). Madrid: Fundación de los Ferrocarriles Españoles.
- (2016): «El sindicalismo ferroviario en España: de las sociedades mutualistas a los sindicatos de industria», *Revista TST* (30), 14-47.
- POLO MURIEL, F. (2012): «La depuración del personal ferroviario de la Compañía de los Caminos de Hierro del Norte de España, 1936-1943», en *VI Congreso de Historia Ferroviaria - VI. Trenbidea Historia Bazarra* (or. 1-27). Gasteiz: Fundación de los Ferrocarriles Españoles.
- (2015): *La depuración del personal ferroviario durante la Guerra Civil y el franquismo (1936-1975)* (sarbide irekiko doktoretza tesia). Madrid: Universidad Autónoma de Madrid. https://repositorio.uam.es/bitstream/handle/10486/669730/polo_muriel_francisco.pdf?sequence=4&isAllowed=yhelbidetik eskuratua.
- (2019): *La depuración del personal ferroviario durante la Guerra Civil y el franquismo (1936-1975)*. Madrid: Fundación Ferroviaria Española.
- RODRIGO SÁNCHEZ, J. (2001): «La bibliografía sobre la represión franquista: hacia el salto cualitativo», *Spagna contemporanea* (19), 151-169.
- TUSELL, J. (1988): *La dictadura de Franco*. Madrid: Alianza Editorial.

RESUMEN

Durante la Guerra Civil Española y la posguerra, entre 1936-1942, todos los trabajadores de las empresas concesionarias de servicios ferroviarios sufrieron la apertura de expedientes de depuración, dentro de un proceso masivo de depuración profesional iniciado por la dictadura franquista. Su actividad profesional, su militancia o afinidad política y sindical, y sus actitudes investigadas antes, durante y después de la guerra. Según sus actitudes, volvían al trabajo, con o sin sanción, o eran expulsados. Al igual que ha ocurrido con otros aspectos de la represión económica y sociolaboral, las depuraciones profesionales han sido objeto de estudio en diferentes estudios, como consecuencia de la innovación que se produjo en el último cuarto de siglo en torno al análisis de la represión franquista. Sin embargo, las depuraciones de los trabajadores de las empresas ferroviarias, en concreto de los que residían en Navarra, apenas han tenido estudios monográficos. El objetivo de este trabajo es ofrecer un análisis cuantitativo y comparativo de los procesos de depuración y hechos represivos sufridos por los trabajadores ferroviarios de los diferentes municipios de Navarra, divididos tanto en trabajadores con militancias conocidas como en trabajadores sin militancia conocida. Por un lado, Tudela, ciudad principal de la Ribera, y por otro, las localidades de la comarca del valle de Sakana, situadas al noroeste de la provincia. De cara al futuro, esta comparación pretende servir de base para futuros análisis e investigaciones comparativas con otros pueblos de Navarra y con otras regiones del Estado español.

Palabras clave: depuración ferroviaria; Guerra Civil española; franquismo; Navarra; represión económica.

LABURPENA

Espainiako Gerra Zibilean eta gerraostean, 1936-1942 bitartean, burdinbide zerbitzuen enpresa kontzesionarioetako langile guztiek depurazio espedienteen irekiera jasan behar izan zuten, diktadura frankistak abiatutako depurazio profesionalen prozesu masibo baten barnean. Haien jardura profesionala, militantzia edo kideatasun politiko zein sindikalak, eta gerra aurretik, bitartean eta ondoren izandako jarrera ikertuak izan ziren. Haien jarreraren arabera, lanera itzultzen ziren, zigorrarekin edo zigorrik gabe, edo kanporatuak izaten ziren. Errepresio ekonomikoaren eta soziolaboralaren beste alderdi batzuekin gertatu den bezala, depurazio profesionalak aztergai izan dira hainbat ikerketetan, azkeneko mende laurdenean errepresio frankistaren analisiaren inguruan gertatutako berrikuntzaren ondorioz. Halere, trenbideko enpresen langileen depurazioak, zehazki Nafarroan egoitza zutenek, azterlan monografikorik ia ez dute izan. Lan honen helburua Nafarroako eskualde ezberdinetako hainbat herrietako trenbideko langileek pairatutako depurazio prozesuei eta gertakari errepresiboiei buruzko analisi kuantitatibo eta konparatibo bat eskaintzea da, bai militantzia ezaguna zutenen bai hura ez zutenen artean bereiziz langileak. Alde batetik, Tuteran, Erriberako hiri nagusia, eta bestetik, Sakanako haraneko eskualdeko herriak, probintziako ipar-mendebaldean kokatuta. Etorkizunera begira, konparaketa honek Nafarroako beste herrieekin eta Espainiar Estatuko beste eskualdeekin geroan egindako analisisen eta ikerketa konparatiboen oinarri izateko asmoa du.

Hitz gakoak: trenbide depurazioa; Espainiako Gerra Zibila; frankismoa; Nafarroa; errepresio ekonomikoa.

ABSTRACT

During the Spanish Civil War and the postwar period, between 1936-1942, all workers of railway concessionary companies suffered the opening of purging dossiers, within a massive process of professional cleansing initiated by the Franco dictatorship. Their professional activity, their political and union militancy or affinity, and their attitudes before, during and after the war were researched. According to them, they returned to work, with or without punishment, or were expelled. Evaluations carried out by companies and authorities on their profiles or activities could involve the return of these workers to the profession, with or without economic sanctions, or their expulsion. As with other aspects of economic and socio-occupational repression, professional cleansing has been researched in different studies, because of the innovation that occurred in the last quarter of a century in the analysis of Franco's repression. However, the purge of the workers of the railway companies, in particular those residing in Navarre, has had little monographic study. The objective of this work is to offer a quantitative and comparative analysis of the deputation processes and repressive acts suffered by railway workers from the different municipalities of Navarre, divided both in workers with known militances and in workers without them. On the one hand, Tudela, the main city of the Ribera, located south of the province, and on the other, the localities of the Sakana Valley region, located north-west. For the future, this comparison aims to serve as a basis for future analyses and comparative studies with other municipalities of Navarre and other regions of the Spanish State.

Keywords: railway purge; Spanish Civil War; Francoism; Navarre; economic repression.